

התעסוקה והשכר

שיעור האבטלה ירד ב-1995 ל-6.3 אחוזים בממוצע, ובמהלך השנה הוא הגיע ל-6 אחוזים – רמה נמוכה מזו של ערב גל העלייה. ירידת שיעור האבטלה מבטאת, גם השנה, כמו בשנתיים הקודמות, את גידול הביקוש לעובדים (במגזר העסקי והציבורי) בשיעור גבוה משיעור גידולו של כוח העבודה. לראשונה מזה שנים לווה הגידול הניכר של מספר המועסקים בסקטור העסקי בעלייה של פריון העבודה. מנקודת ראות העובד נרשמה במגזר העסקי ב-1995 יציבות של השכר הריאלי, בעוד שמנקודת ראות המעסיק נמשכה התייקרות עלות העבודה. בהרכב המועסקים במגזר העסקי נמשכו המגמה של ירידת מספר עובדי השטחים וגידול ניכר של מספר העובדים הזרים. התרחבות התעסוקה בשירותים הציבוריים לוותה בהמשך עלייה ניכרת של השכר, בעקבות הסכמי השכר המפליגים שנחתמו במגזר זה בשנה ומחצית השנה הקודמות.

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1995 שינתה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את הסיווג הענפי של ענפי המשק; לפיכך לא ניתן להשוות בין נתוני 1995 לנתוני השנים הקודמות, ויש להיזהר בהתפתחויות בשנה זו. בעיית נתונים זו מצטרפת לבעיות אחרות, במיוחד בתחום אמינות הנתונים על העובדים הזרים ועובדי השטחים. (ראה הערות שוליים 2,3,5).

התרחבות הפעילות הכלכלית בשנת 1995 לוותה בהתרחבות התעסוקה המקומית בשיעור ניכר של 5.9 אחוזים, ובהמשך גידולו של מספר שעות העבודה למועסק. גם השנה, כמו בשנתיים הקודמות, היה גידול הביקוש לעובדים גבוה משיעור גידולו של כוח העבודה האזרחי, ולפיכך המשיך שיעור האבטלה וירד – מ-7.8 אחוזים בשנת 1994 ל-6.3 אחוזים השנה. במהלך השנה הוא הגיע ל-6 אחוזים – רמה דומה לזו של שנת 1984, לפני תחילת גל העלייה ותכנית הייצוב. על רקע שיעור האבטלה הגבוה ששרר במשך תקופה ארוכה (בין השנים 1989 עד 1993) וממדי העלייה, ירידתו של שיעור האבטלה לרמה של אמצע שנות השמונים היא הישג ניכר. בד בבד עם המשך ירידתו של שיעור האבטלה ירד גם עומק האבטלה, אך בהשוואה לערב תחילת גל העלייה גדל הגרעין הקשה של האבטלה (חלקם של המובטלים יותר משנה). השכר הריאלי למשרת שכיר מנקודת ראות העובד המשיך לעלות, ועלייתו ב-2.1 אחוזים שיקפה את המשך עליית השכר הריאלי בשירותים הציבוריים בשיעור ניכר של 5.6 אחוזים, ואת יציבות השכר הריאלי בסקטור העסקי.

¹ השנה, בגלל מגבלות הנתונים (בעקבות שינוי הסיווג הענפי), נבחנו השינויים בתעסוקה בענפי המשק השונים לפי הסיווג הישן, והשינויים בשכר – לפי הסיווג החדש (למעט החלוקה לסקטור עסקי וציבורי, שנעשתה גם בשכר לפי הסיווג הישן).

לוח ד'-1
אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 1981 עד 1995
 (העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

	1990-1995			1989-1986		1985-1981	
	1995	1994	1993	ממוצע	ממוצע	ממוצע	
1. האוכלוסייה (סוף שנה)	2.5	2.7	2.5	3.5	1.7	1.7	
2. המועסקים	5.9	6.4	4.9	4.9	1.7	2.6	
בסקטור העסקי	6.5	7.1	5.2	5.2	1.8	1.5	
בשירותים הציבוריים	4.4	4.6	3.9	4.0	1.4	3.1	
3. תשומת העבודה בסקטור העסקי	7.3	8.7	5.2	6.1	1.5	1.0	
4. השכר הריאלי למשרת שכיר	2.1	2.3	0.6	0.3	5.0	1.1	
בסקטור העסקי	0.2	-0.4	0.3	-0.8	4.9	1.6	
בשירותים הציבוריים	5.6	9.8	1.1	2.9	5.3	0.1	
5. שכר מינימום (מונחים ריאליים)	2.4	1.6	-1.7	-0.6	13.0	2.9	
6. עלות העבודה הריאלית							
ליחידת תוצר בסקטור העסקי ¹	1.3	2.9	2.3	0.1	2.6	1.2	
7. פריון העבודה בסקטור העסקי ²	1.4	-1.0	-1.4	1.3	2.6	1.6	
8. שיעורי ההשתתפות	53.8	53.6	52.9	52.6	51.0	49.8	
9. שיעורי הבלתי מועסקים	6.3	7.8	10.0	9.2	7.0	5.3	

(1) החישוב מבוסס על התוצר הנקי במחירי גורמי ייצור.

(2) החישוב מבוסס על התוצר המקומי הנקי, נמדד מצד ענפי המשק.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמכון למחקר כלכלי וחברתי של ההסתדרות הכללית.

ההתרחבות הניכרת של תשומת העבודה בשנה זו הקיפה את שני המגזרים – הציבורי (4.9 אחוזים) והעסקי (7.3 אחוזים). בשירותים הציבוריים גדל מספר העובדים למרות ההחלטה, מתחילת השנה, על צמצום בן 2 אחוזים של מצבת שיא כוח האדם במשרדי הממשלה. בד בבד עם המשך ההתרחבות הרבה של התעסוקה בשירותים הציבוריים עלה השכר בשיעור ניכר, בעקבות הסכמי השכר שנחתמו במגזר זה, בעיקר בשנה ומחצית השנה הקודמות. עלייה נוספת צפויה בשנת 1996.

בסקטור העסקי בא גידולה של תשומת העבודה בהמשך להרחבה מצטברת בת כ־30 אחוזים בארבע השנים הקודמות. בחינת הרכב המועסקים מצביעה על המשך מגמת עלייה ניכרת של מספר המועסקים הזרים וירידה של מספר עובדי השטחים. לראשונה, לאחר מספר שנים, לוותה הרחבת התעסוקה במגזר זה בעליית פריון העבודה, אמנם בשיעור מתון. השכר הריאלי מנקודת ראות העובד נשאר כמעט ללא שינוי, ואילו השכר הריאלי מנקודת ראות המעסיק עלה בשיעור של יותר מ־2 אחוזים למרות הפחתת עלות העבודה בשנה זו, וזאת משום ששיעור עלייתם של מחירי התוצר היה נמוך מזה של מדד המחירים לצרכן. מספר גורמים פעלו השנה להיווצרות לחצים לעליית השכר הריאלי בסקטור העסקי. המרכזיים שבהם היו הירידה הניכרת של שיעור האבטלה, שהביאה להיווצרות מחסור בעובדים בחלק ממשלחי היד, המשך

לוח ד'-2

אינדיקטורים עיקריים בשוק העבודה, 1990 עד 1995
(אלפים, ממוצעים שנתיים)

מזטבר	העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת						
1990-	1995	1995	1994	1993	1992	1991	1995
701.8	114.5	106.8	108.1	146.6	225.8	3,903.4	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
450.5	70.7	83.6	88.3	87.5	120.4	2,100.4	2. כוח העבודה האזרחי
193.4	42.2	47.7	49.4	31.7		1,843.3	ישראלים ותיקים
257.1	28.5	35.9	38.9	55.8		257.1	עולים
-25.6	-26.0	-36.6	-12.6	20.1	29.5	132.3	3. הבלתי מועסקים
-50.4	-20.6	-29.5	-5.9	14.1		107.5	ישראלים ותיקים
24.8	-5.4	-7.1	-6.7	6.0		24.8	עולים
496.1	116.7	120.2	100.9	67.4	90.9	2,086.1	4. המועסקים ¹
243.9	62.8	77.2	55.6	17.1		1,735.8	ישראלים ותיקים
232.3	33.9	43.0	45.6	49.8		232.3	עולים
-47.7	-10.0	-14.0	-31.5	17.7	-9.9	60.0	עובדי שטחים
58.0	30.0	12.0	16.0			58.0	עובדים זרים ²
106.3	23.0	23.0	18.8	14.3	27.2	551.0	5. המועסקים בסקטור הציבורי
380.2	93.7	95.2	66.9	70.3	54.1	1,535.1	6. המועסקים בסקטור העסקי

(1) כולל עובדי השטחים ועובדים זרים.

(2) מספר העובדים הזרים הוא אומדן חסר, שכן הוא אינו כולל את הזרים שעבדו בארץ באופן לא חוקי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עליות השכר המפליגות בסקטור הציבורי, שלוו בהרחבה ניכרת של התעסוקה בו, והאטת קצב עלייתם של המחירים מעבר לשיעור שנחזה בעת חתימת הסכמי העבודה. למרות זאת השכר הריאלי כמעט לא עלה השנה, ושיעור העלייה של השכר הנומינלי היה נמוך כמעט מזה של שלוש השנים הקודמות. בשנים האחרונות נחלש הקשר שבין עליית השכר בסקטור הציבורי לעלייתו בסקטור העסקי, בעיקר כתוצאה משינויים מבניים בשוק העבודה. (ראה הדיון בסעיף השכר.) היחלשות קשר זה הביאה להגדלת הזיקה בין הרווחיות ומצב שוק העבודה לשינוי השכר בסקטור העסקי. לפיכך, ומפאת ירידתה של הרווחיות בשנים האחרונות, לא תודגמו עליות השכר החריגות שהיו בשנתיים האחרונות בסקטור הציבורי לעליות שכר ניכרות גם בסקטור העסקי, והתרחב הפער בין שיעורי השינוי של השכר בשני המגזרים. בעוד שבסקטור העסקי ירד השכר הריאלי לשעת עבודה בשנים 1989 עד 1995 בכ-13 אחוזים, נרשמה בשנים אלו עלייה מצטברת של כ-18 אחוזים בשירותים הציבוריים (כ-14 אחוזים בשנתיים האחרונות). גם השיעור הניכר של העובדים החדשים, המועסקים לרוב ברמות שכר התחלתיות, ושינוי ההרכב הענפי – התרחבות התעסוקה בעיקר בענפים שבהם השכר היחסי נמוך או ירד – פעלו למיתון עליות השכר הממוצע בסקטור העסקי.

בשנת 1995 הגיעו לארץ 75.4 אלף עולים – הקצב השנתי השורר מאז שנת 1992. במקביל להתארכות הוותק הממוצע של העולים בארץ ולגידול הביקוש לעובדים מעבר להיצע העבודה, ירד שיעור האבטלה של העולים, והגיע לממוצע שנתי של 9.6 אחוזים. שיעור האבטלה בקרב עולי 1990 היה 7 אחוזים. בניגוד לשיפור במצב התעסוקה של העולים – כפי שעולה מירידת שיעור האבטלה בקרבם ומצמצום פערי השכר בינם לבין האוכלוסייה הוותיקה, מלמדת בחינת טיב הקליטה של העולים לפי משלחי יד, שחלק ניכר מהם נאלצים לעסוק במשלחי יד שאינם מנצלים את כישוריהם. השיעור הניכר של החלפת משלחי היד בקרב העולים בולט במיוחד בהשוואה לגלי עלייה קודמים, בעלי מאפיינים דמוגרפיים דומים לאלו של הגל הנוכחי.

2. האוכלוסייה וכוח העבודה האזרחי

האוכלוסייה הממוצעת גדלה ב-1995 ב-2.6 אחוזים, בהמשך לגידול דומה בשנתיים הקודמות (לוח ד'-3), וזאת כתוצאה מהתייצבות ממדי העלייה. שיעור גידול זה גבוה בכאחוז מזה ששרר בשנות השמונים, לפני תחילת גל העלייה.

ההתפתחויות באוכלוסייה הממוצעת באו לידי ביטוי גם בשיעורי השינוי של האוכלוסייה בגיל העבודה, שהתייצבו עם התייצבות ממדי העלייה, על כ-3 אחוזים. חלקה של שכבת גילאי העבודה עולה, מעבר לגידול האוכלוסייה. התפתחות זו מבטאת את גידול משקלם של גילאי העבודה בקרב האוכלוסייה הוותיקה ואת הרכב הגילים של העולים, המאופיין בשיעור נמוך של ילדים.

רמת ההשכלה של כוח העבודה עלתה במשך השנים הודות לעליית רמת ההשכלה בקרב האוכלוסייה הוותיקה ולמספר שנות לימוד גבוה במיוחד המאפיין את העולים. כך, למשל, עלתה ההשכלה החצינית של המועסקים מ-11.1 שנות לימוד ב-1983 ל-11.6 ערב תחילת גל העלייה (בשנת 1989), והגיעה ל-11.9 ב-1994. לעומת גידול ההון האנושי הנובע מעליית רמת ההשכלה, פעלו ירידת חלקם של המועסקים שרכשו את השכלתם בארץ וירידת הוותק הממוצע בעבודה (בעקבות השיעור הגבוה של העובדים החדשים בשנים האחרונות) להקטנת רכיב ההון האנושי הספציפי למדינה ולמקום העבודה.

בד בבד עם גידול האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה בשנת 1995 הוסיף שיעור ההשתתפות ועלה ל-53.8 אחוזים. כך גדל כוח העבודה האזרחי ב-3.5 אחוזים, שיעור נמוך מזה של ארבע השנים הקודמות. עליית שיעור ההשתתפות משקפת את המשך הגידול בקרב הוותיקים וירידה בקרב העולים לרמה

לוח ד' - 3
כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1981 עד 1995

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת						
ממוצעים שנתיים						
ממוצע שנתי	1985 לעומת 1980	1989 לעומת 1985	1995 לעומת 1989	1993	1994	1995
(אלפים)			(אחוזים)			
האוכלוסייה הממוצעת	5,539.7	1.8	3.5	2.7	2.6	2.6
1. האוכלוסייה בגיל העבודה	3,903.4	2.0	4.0	3.0	2.9	3.0
2. השייכים לכוח העבודה	2,100.4	2.2	4.6	4.8	4.3	3.5
3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)	53.8					
4. סך המועסקים	1,968.1	1.8	5.1	6.1	6.9	5.2
5. הבלתי מועסקים	132.3	9.1	-1.2	-6.1	-18.8	-16.4
6. שיעור האבטלה (אחוזים)	6.3					
גברים						
1. האוכלוסייה בגיל העבודה	1,903.7	2.0	3.9	2.9	2.8	2.9
2. השייכים לכוח העבודה	1,192.2	1.7	3.7	4.5	2.9	2.6
3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)	62.6	0.0				
4. סך המועסקים	1,131.9	1.2	4.3	5.3	5.5	3.8
5. הבלתי מועסקים	60.3	10.8	-3.7	-3.5	-25.5	-15.9
6. שיעור האבטלה (אחוזים)	5.1					
נשים						
1. האוכלוסייה בגיל העבודה	1,999.7	2.0	4.2	3.1	3.0	3.1
2. השייכים לכוח העבודה	908.2	3.0	5.8	5.2	6.2	4.7
3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)	45.4					
4. סך המועסקים	836.2	2.8	6.3	7.4	8.8	7.1
5. הבלתי מועסקים	72.0	7.1	1.3	-8.4	-12.3	-16.9
6. שיעור האבטלה (אחוזים)	7.9					

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דומה לזו של הוותיקים. בקרב הוותיקים נובעת עליית שיעור ההשתתפות בשנים האחרונות מהרכב הגילים – גידול חלקן של הקבוצות שבהן הנטייה להשתתף בכוח העבודה גבוהה – ועליית שיעורי ההשתתפות הסגוליים של כל קבוצה. גורמים אלו אמורים לפעול גם בעתיד להמשך עלייתו של שיעור ההשתתפות במשך. ירידת שיעור ההשתתפות הממוצע בקרב העולים מוסברת, ככל הנראה, בנשירת עולים שהתיישבו ממצאת תעסוקה, או תעסוקה במשלח ידם המקורי, מכוח העבודה ובשינוי הרכב הגילים של העולים בשנים האחרונות – גידול הולך וגובר של חלק גילאי +55. בחינת שיעורי ההשתתפות לפי מין ב-1995 מצביעה על יציבות של שיעור ההשתתפות בקרב הגברים בכוח העבודה ועל המשך עלייתו של שיעור ההשתתפות הנשים – עלייה המבטאת שינוי בנורמות חברתיות לגבי יציאת נשים לעבוד ועליית רמת ההשכלה של הנשים.

3. התעסוקה ותשומת העבודה בענפי המשק²

מספר המועסקים במשק גדל ב-1995 ב-5.9 אחוזים, בדומה לגידול אשתקד. הרחבת התעסוקה הקיפה את שני הסקטורים – העסקי והציבורי – אך ממדיה בסקטור העסקי היו גדולים יותר, 6.5 אחוזים ו-4.4 אחוזים, בהתאמה (לוח ד-4). בד בבד עם התרחבות מספר המועסקים גדל גם מספר שעות העבודה השבועיות למועסק במשק ב-0.8 אחוז, ולפיכך התרחבה תשומת העבודה במשק כולו ב-6.7 אחוזים, בסקטור העסקי ב-7.3 אחוזים ובשירותים הציבוריים ב-4.9 אחוזים.

בחינת הרכב המועסקים מצביעה על המשך המגמות של השנתיים הקודמות – גידול מספר המועסקים הישראליים והעובדים הזרים, תוך ירידת מספר המועסקים מהשטחים. מספר המועסקים הישראליים גדל ב-5.2 אחוזים, מספר העובדים הזרים גדל יותר מפי שניים – מ-28 אלף עובדים לכ-60 אלף עובדים (כ-3 אחוזים מכלל המועסקים)³, ומספרם של עובדי השטחים ירד בכ-10 אחוזים.

האירועים הביטחוניים והסגרים שהיו בשנים האחרונות גרמו לאי-סדירות בהגעתם של עובדים מהשטחים, ויצרו שיבושים בעבודה, בעיקר בענפים שבהם משקלם רב – בנייה וחקלאות. שיבושים אלו הגיעו את הממשלה, החל משנת 1993, להתיר העסקת עובדים זרים שיחליפו חלקית עובדים אלו. העובדים הזרים השתלבו גם במקומות עבודה שבהם משקל עובדי השטחים בעבר היה נמוך, למשל בענף השירותים האישיים.

² סיווג הענפים בסקרי כוח אדם ובמקורות האחרים לוקה בכמה בעיות, ולכן יש להיזהר בניתוח השינויים בו. על פי הסיווג בסקרי כוח אדם ובנתוני הביטוח הלאומי, כלולים כל העובדים בשירותי החינוך והבריאות, לרבות אלו המסופקים באופן פרטי, בשירותים הציבוריים. בעיה נוספת קשורה בסיווגם של העובדים המועסקים בחברות כוח אדם או בחברות קבלניות. בשנים האחרונות התרחבה מאוד העסקת עובדים באמצעות חברות אלה, המספקות שירותים לחברות אחרות (ניקיון, שמירה, מחשב וכד'). סיווגם של עובדים המועסקים בחברות אלו בסקרי כוח אדם הוא לעתים בענף השירותים העסקיים ולעתים בענפים שהשירותים מסופקים להם (ענפי משק או הסקטור הציבורי). נתוני הביטוח הלאומי וסקרי התעשייה המבוססים על דיווחי המעסיקים מסווגים עובדים אלו בחברות המעסיקות אותם – בשירותים העסקיים. יש לציין שבתקציב המדינה מופיע התשלום לחברות הקבלניות המספקות שירותים לסקטור הציבורי בסעיף הקניות.

³ בשנים 1993 עד 1995 חלו שינויים ניכרים בהיקפי התעסוקה של העובדים מהשטחים והעובדים הזרים. שינויים אלו יצרו קשיים באמידת מספר המועסקים ותשומת העבודה, ולכן – באמינות הנתונים. כך, למשל, מספר העובדים הזרים הוא אומדן חסר, משום שאינו כולל את העובדים הזרים המועסקים בארץ ללא היתר, שבגינם לא משולם ביטוח לאומי; על פי הערכות שונות מספרם של עובדים אלו הוא משמעותי.

לוח ד'-4

המועסקים ותשומת העבודה בסקטור העסקי, בסקטור הציבורי ובכלל המשק, 1990 עד 1995

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת						
1995	1994	1993	1992	1991	1990	1995
(אלפים, ממוצע שנתי)			(אחוזים)			
א. המועסקים						
1,968	2.1	6.1	4.2	6.1	2.1	1,968
60	2.7	-9.2	18.1	-9.2	2.7	60
58						58
2,086	2.2	5.1	5.0	5.1	2.2	2,086
551	2.3	6.1	3.0	6.1	2.3	551
1,535	2.1	4.7	5.8	4.7	2.1	1,535
ב. תשומת העבודה של המועסקים						
73,993	1.8	5.8	6.5	5.8	1.8	73,993
2,219	6.1	-8.2	24.4	-8.2	6.1	2,219
2,680						2,680
78,892	2.1	4.9	7.6	4.9	2.1	78,892
17,418	1.6	5.3	4.4	5.3	1.6	17,418
61,474	2.3	4.7	8.6	4.7	2.3	61,474

- (1) נתונים מעוגלים.
- (2) נתונים על עובדים זרים ניתנים משנת 1993, כי בשנה זו מספרם עלה בשיעור ניכר מעבר למספר העובדים הזרים הקבועים. נתונים אלו אינם כוללים את העובדים הזרים השוהים בארץ באופן לא חוקי.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 5

המועסקים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1989 עד 1995
(אחוזים)

1995 ¹							העלייה או הירידה לעומת השנה קודמת	
מספר המועסקים	חלקם מסך הסקטור העסקי	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 ¹
(אלפים, ממוצע שנתי)								
(אחוזים)								
1. המועסקים								
סך הסקטור העסקי ²	1,535.1	100	-0.4	2.1	4.7	5.8	7.1	6.5
הסקטור העסקי, למעט בנייה	1,327.1	86.5	-0.5	1.2	3.0	3.8	7.8	5.9
בנייה	208	13.5	-0.2	9.6	16.6	18.6	-5.4	10.6
תעשייה	412	26.8	-3.2	1.8	4.1	2.4	6.6	3.8
חקלאות	76	5.0	-1.9	-9.2	-9.6	1.5	8.5	1.3
תחבורה	117	7.6	-1.8	-0.6	7.8	1.8	2.8	7.3
מסחר ושירותים	693	45.3	2.7	2.5	4.1	4.9	10.9	8.1
חשמל ומים	18	1.2	-0.7	15.3	1.2	-13.7	5.9	0.0
(אלפי שעות, ממוצע שבועי)								
(אחוזים)								
2. תשומת העבודה								
סך הסקטור העסקי	61,474	100	1.4	2.3	4.7	8.6	8.7	7.3
הסקטור העסקי, למעט בנייה	52,652	85.6	1.0	1.1	2.9	6.5	9.1	6.2
בנייה	8,822	14.4	5.1	11.8	17.1	21.6	-6.5	13.7
תעשייה	17,018	27.7	-0.5	0.9	4.6	6.0	7.8	3.8
חקלאות	3,237	5.3	-1.0	-10.5	-10.6	1.6	4.3	7.5
תחבורה	4,883	7.9	-2.3	2.7	2.9	8.3	6.4	6.0
מסחר ושירותים	26,354	43.1	4.3	1.9	5.0	7.9	12.4	7.8
חשמל ומים	748	1.2	-1.4	15.0	-1.8	-10.6	11.0	2.7

(1) בעקבות שינוי סיווג ענפי המשק על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לא ניתן להשוות בין נתוני 1995 לנתוני השנים הקודמות.

(2) הנתונים אינם מסתכמים, בשל השמטת הענף "לא ידוע", נתונים מעוגלים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במהלך שלוש השנים האחרונות גדל מאוד מספר ההיתרים שניתנו להעסקת עובדים זרים, ומשקלם בכלל המועסקים עלה. לאחר שבשנת 1993 היה מספר העובדים הזרים נמוך יחסית, ולפיכך חלק ניכר מהחלפת עובדי השטחים הייתה בעובדים ישראלים, התבטא בשנת 1994 חלק ניכר מההחלפה הנוספת בכניסת עובדים זרים, וב־1995, עם התגברות הקשיים במציאת עובדים ישראלים מתאימים במשלחי יד שונים, הורחבה העסקתם של העובדים הזרים אף מעבר לירידה של מספר עובדי השטחים בשנה זו. העסקת עובדים זרים פותרת את בעיית המחסור בחלק ממשלחי היד ואת אי־הסדירות בהגעתם של עובדי השטחים. עם זאת, להעסקת עובדים זרים בארץ בהיקפים נרחבים ולאורך זמן עלולות להיות השלכות חברתיות, הנובעות משוני בדפוסים החברתיים תרבותיים.

שיעור ההתרחבות של התעסוקה בשירותים הציבוריים היה בשנת 1995 נמוך רק במעט מזה של השנה הקודמת, והוא נותר גבוה הן בהשוואה לקצב ההתרחבות בשנים עברו והן בהשוואה להתרחבות האוכלוסייה וכוח העבודה האזרחי. בהתחשב בהתרחבות הניכרת שהייתה אשתקד במגזר הציבורי, הוחלט בתחילת השנה לצמצם את שיא מצבת כוח האדם במשרדי הממשלה ב־2 אחוזים. אולם, על פי ההתרחבות הניכרת של התעסוקה בסקטור הציבורי נראה, שהשפעת צעד זה הייתה קטנה, כנראה בגלל קיומם של תקנים רבים שאינם מאוישים.

התרחבות התעסוקה בשנה זו לוותה בהגדלת מספרן של שעות העבודה השבועיות למועסק ב־0.8 אחוז, וזאת בהמשך לגידול מצטבר בן 4.1 אחוזים בשלוש השנים הקודמות. עלייה זו הקיפה את שני המגזרים – הציבורי והעסקי – בשיעורים דומים. המחסור הגובר בעובדים במקצועות שונים הגביל את יכולת הרחבתה של תשומת העבודה דרך גידול מספר המועסקים, ולפיכך התבטא חלק מההגדלה של תשומת העבודה בגידול מספרן של שעות העבודה למועסק, בעיקר על ידי המשך ירידתו של שיעור המשרות החלקיות במשק. בסקטור העסקי עלה השנה מספר שעות העבודה למועסק, אף שלפי ההסכם הקיבוצי שנחתם השנה בסקטור זה, הוקטן מספר השעות למשרה מלאה. גידולן של מספר שעות העבודה למועסק בסקטור זה משקף גם את גידול חלקם של עובדים הזרים, המאופיינים במספר גבוה במיוחד של שעות העבודה למועסק, ואת ירידת חלקם של עובדי השטחים, שאצלם מספר זה נמוך יחסית.

התרחבות התעסוקה בסקטור העסקי הקיפה את כל הענפים (לוח ד'–5). בולטת במיוחד התרחבות תשומת העבודה בענף הבנייה, שבו גדלה מאוד הפעילות השנה, ובענפי השירותים והמסחר, המתרחבים בשיעור ניכר זו השנה השלישית. בחינת התפלגות תוספת המועסקים בתוך הסקטור העסקי מלמדת ש־60 אחוזים בערך מההתרחבות הייתה בענפי המסחר והשירותים.

הודות לגידול הניכר של מספר המועסקים בענפי השירותים (שרובם בלתי סחירים) והבנייה, נמשכה גם השנה המגמה של גידול חלק הענפים המייצרים בעיקר מוצרים לא־סחירים, בתעסוקה. מגמה זו תואמת את מבנה הביקושים במשק בשנים האחרונות, המוטה לכיוון המוצרים הבלתי סחירים. בשנת 1995 תרמה תוספת המועסקים בענפים הבלתי סחירים 85 אחוזים מתוספת התעסוקה בסקטור העסקי (לוח ד'–6). התעסוקה בענפים הבלתי סחירים בסקטור העסקי התרחבה בכ־10 אחוזים, ובענפים הסחירים בכ־3 אחוזים. שיעור ההתרחבות של תשומת העבודה בסקטור העסקי נמוך מזה של התוצר, כך שהתוצר לשעת עבודה עלה עלייה מתונה בת כאחוז, לאחר ירידה מצטברת של כ־3 אחוזים בשנים 1992 עד 1994. הפריון הנמוך בשנים האחרונות מתמיה, בעיקר על רקע האצת ההתרחבות הכלכלית. הוא הושפע, ככל הנראה, מירידתו של יחס ההון לתשומת העבודה בשנים האחרונות, ומהשיעור הגבוה של המצטרפים החדשים, שתפוקתם בתקופת הכשרתם נמוכה יחסית. אינדיקציה להיקף התופעה היא ההתרחבות הניכרת של התעסוקה בסקטור העסקי בשנים האחרונות (לוח ד'–1): חלקם של המצטרפים החדשים בכלל המועסקים גדול אף יותר, בין השאר הודות להחלפת עובדי שטחים בעובדים זרים. השיעור הגבוה של מועסקים שרכשו את הכשרתם בחו"ל גם הוא מן הגורמים לשיעור הנמוך של התוצר לשעת עבודה. בכיוון הנגדי

לוח ד' - 6

התפתחות משרות השכיר בסקטור העסקי - לפי ענפים סחירים ובלתי סחירים¹, 1990 עד 1995
(אחוזים)

1990-	1994	1995 ²	1994	1993	1992
התרחבות התעסוקה					
הענפים הסחירים	4	3	3	5	5
הענפים הבלתי-סחירים ²	10	10	12	7	10
התפלגות השכירים					
הענפים הסחירים	43	39	41	41	42
הענפים הבלתי-סחירים ²	57	61	59	59	58
התפלגות תוספת השכירים					
הענפים הסחירים	23	15	15	31	27
הענפים הבלתי-סחירים ²	77	85	85	69	73

(1) הענפים הסחירים הם: התעשייה, החקלאות, ההובלה הימית והאווירית וחלק משרותי האוכל והמסחר.

(2) בשנת 1995 שינתה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את הסיווג של ענפי המשק ולפיכך לא ניתן להשוות בין נתוני 1995 לנתונים של השנים הקודמות.
המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי בנק ישראל.

פעל סיום הכשרתם של עולים ותיקים שנקלטו בתעסוקה בשנים הקודמות, ולפיכך עלה השנה פריזון העבודה. גם עליית יחס ההון לתשומת העבודה בשנה זו תרמה לשינוי המגמה בפריזון העבודה.

4. האבטלה

שיעור האבטלה הוסיף לרדת השנה, בהמשך לירידה מרמת השיא של 1992, 11.2 אחוזים, והגיע לממוצע שנתי של 6.3 אחוזים - 132.3 אלף בלתי מועסקים. במהלך השנה ירד שיעור האבטלה (מנוכה עונתיות) - מ-6.9 אחוזים ברביע הראשון ל-6 אחוזים במחצית השנייה, רמה דומה לזו של שנת 1984, לפני תחילת גל העלייה ותכנית הייצוב.

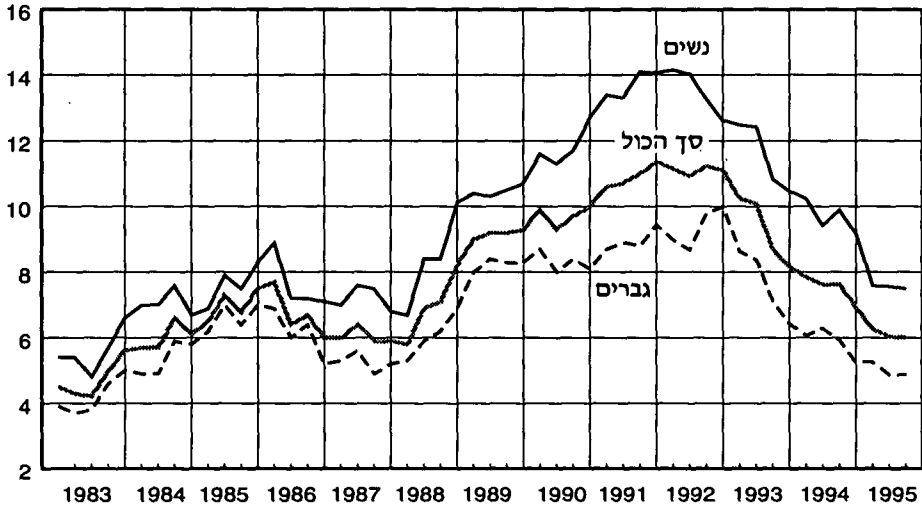
חזרת שיעור האבטלה לרמה של אמצע שנות השמונים היא הישג ניכר - על רקע התקופה הארוכה (בין השנים 1989 עד 1993)⁴ שבה שררו במשק שיעורי אבטלה גבוהים, ובהתחשב בממדי העלייה (שהביאה לגידול חלקם של אנשים שכישוריהם אינם מתאימים לצורכי המשק בכוח עבודה). הניסיון בעולם מלמד ששיעור אבטלה גבוה לאורך זמן מגדיל את מספר המובטלים שסיכוייהם למצוא תעסוקה

⁴ התפתחות האבטלה בשנים הקודמות מתוארת בדוחות בנק ישראל לשנים 1992 ו-1994.

דיאגרמה ד'1

שיעורי והאבטלה, 1983 עד 1995

(נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות, אחוזים מכוח העבודה האזרחי)

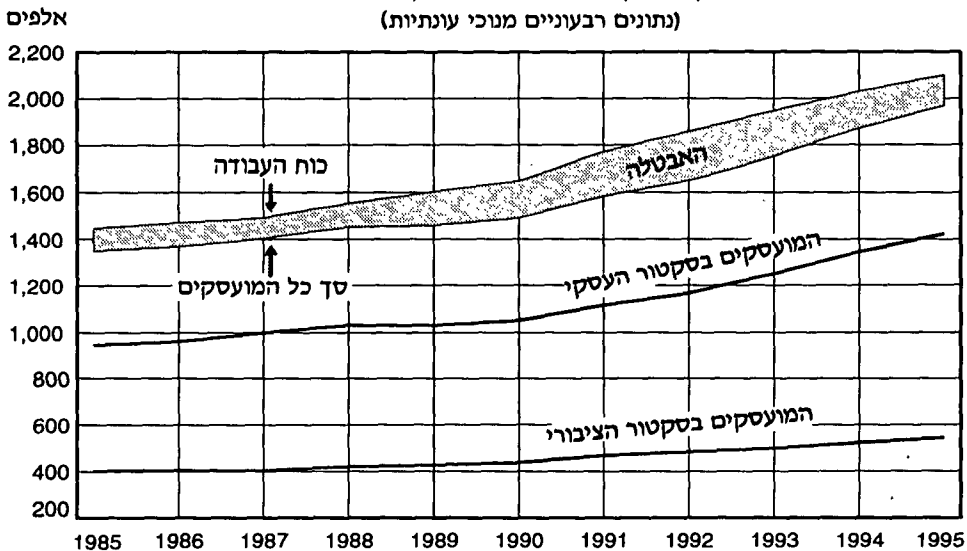

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

דיאגרמה ד'2

כוח העבודה, התעסוקה בסקטור הציבורי והעסקי והאבטלה, 1985 עד 1995

(נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

לוח ד' - 7

מאפייני האבטלה - אינדיקטורים לעומק האבטלה, 1989 עד 1995

1995	1994	1993	1992	1991	1990	1989	
(אלפים)							
29.3	46.3	63.9	67.5	47.2	42.4	35.2	מחפשים עבודה יותר מ־27 שבועות ²
							מתוכם
18.7	28.3	37.5	48.8	35.4	33.2	27.6	מחפשים עבודה 27-52 שבועות
10.6	18.1	25.9	19.9	12.9	10.4	8.3	מחפשים עבודה יותר מ־53 שבועות
61.1	85.6	104.8	116.2	107.1	81.6	65.9	לא עברו ב־12 חודשים האחרונים ²
(ימים)							
121	119	121	119	122	119	107	מספר הימים הממוצע לקבלת דמי אבטלה
(אחוזים מסך כל מקבלי דמי האבטלה)							
46.8	46.3	46.8	46.3	48.5	46.1	38.5	הממצים את מלוא תקופת הזכויות לדמי אבטלה
(אחוזים מסך כל המובטלים)							
22.1	29.5	33.1	33.2	25.8	27.6	25.2	מחפשים עבודה יותר מ־27 שבועות
							מתוכם
14.1	17.4	19.2	23.5	18.9	21	19.4	מחפשים עבודה 27-52 שבועות
8.0	11.2	13.3	9.6	6.9	6.6	5.8	מחפשים עבודה יותר מ־53 שבועות
46.2	54	53.7	56	56.7	51.7	46.2	לא עברו ב־12 חודשים האחרונים

(1) משקלם הגבוה של העולים הנמצאים בכוח העבודה זמן קצר יחסית, ולא עברו ב־12 החודשים האחרונים, גורם להטיות בחלק מאומדני האבטלה.

(2) הנתונים אינם נגזרים מן הסעיף באחוזים, בשל עיגולי המספרים המקוריים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמוסד לביטוח לאומי.

בעתיד נמוכים, ולפיכך הופך חלק מגידולו של שיעור האבטלה לפרמננטי. שיעורי אבטלה גבוהים ומתמשכים גורמים גם לפרישה מכוח העבודה של אנשים שנאשו מן החיפוש הממושך אחר העבודה. שתי תופעות אלו, לא נצפו, כאמור, בישראל בשנים האחרונות. שיעור האבטלה ירד אף לרמה נמוכה מזו של שנת 1988, ושיעור ההשתתפות בכוח העבודה ממשיך לעלות בהתמדה.

הירידה הניכרת, 16.4 אחוזים, של מספר הבלתי מועסקים בשנת 1995 נבעה מהגידול הניכר של הביקוש לעובדים, כתוצאה מהתרחבות הפעילות הכלכלית והרחבת התעסוקה בשירותים הציבוריים. ירידה זו באה למרות הגידול הרב של כוח העבודה האזרחי ועל אף התוספת הניכרת של המועסקים הלא ישראלים. כמו כן ראוי לציין, שבשנתיים האחרונות המשיך שיעור האבטלה לרדת, למרות הפסקת סבסודה של הרחבת התעסוקה, שהיה בין 1991 ל־1993.

שיעור האבטלה ירד בכל המגזרים – בקרב הוותיקים והעולים, הגברים והנשים. ירידת שיעור אבטלת העולים, מ-13.2 אחוזים בשנת 1994 ל-9.6 אחוזים השנה, לוותה בגידול חלקם בכוח העבודה. ירידה זו הושפעה גם מהתארכות השהות הממוצעת שלהם בארץ ומנשירת חלק מן העולים המובטלים מכוח העבודה. שיעור האבטלה של הוותיקים ירד מ-7.1 אחוזים ב-1994 ל-5.8 אחוזים. חלקן של הנשים בקרב הבתלי מועסקים ירד מעט השנה, אף שגם השנה התרחב כוח העבודה בקרבן בשיעור ניכר יותר. בד בבד עם ירידת שיעור האבטלה השנה, ירד גם עומקה – על פי אינדיקטורים שונים (לוח ד'-7). חלקם של המובטלים המחפשים עבודה יותר מ-27 שבועות ירד מ-30 אחוזים ב-1994 לכ-22 אחוזים בשנה זו. ירידה זו משקפת את ירידת חלקם של המובטלים המחפשים עבודה בין חצי שנה לשנה ושל אלה המחפשים עבודה יותר משנה. כמו כן ירד חלקם של המובטלים שלא עברו בשנה האחרונה. במקביל גדל מספרם של המובטלים המחפשים עבודה זמן קצר (עד 8 שבועות); חלקם בכלל המובטלים עלה מ-34 אחוזים ב-1994 ל-41 אחוזים. עם זאת, למרות ירידת עומק האבטלה, בהשוואה לאמצע שנות השמונים, גדל הגרעין הקשה של האבטלה (חלקם של המובטלים יותר משנה). נתוני הביטוח הלאומי מצביעים על גידול מספר התביעות לתשלום דמי אבטלה בכ-6 אחוזים. זאת למרות ירידתו הניכרת של שיעור האבטלה השנה ולמרות ההחמרות, שנקבעו בשנים הקודמות, בתנאי הזכאות לדמי אבטלה (במטרה להגביר את נכונותם של המובטלים לקבל עבודה).

5. השכר⁵

השכר הנומינלי למשרת שכיר עלה בשנת 1995 בממוצע במשך כולו בכ-12 אחוזים, בשירותים הציבוריים בכ-17 אחוזים ובסקטור העסקי בכ-10 אחוזים (לוח ד'-1-2). עליות אלו משמעותן עליות ריאליות מנקודת ראות העובד (כלומר בניכוי מדד המחירים לצרכן) של 2.1 אחוזים, 5.6 אחוזים ו-0.2 אחוזים, בהתאמה. מנקודת ראות המעסיק (כלומר עלות העבודה בניכוי מדד מחירי התוצר ועליית התוצר לעובד), התייקרה עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ב-1.3 אחוזים.

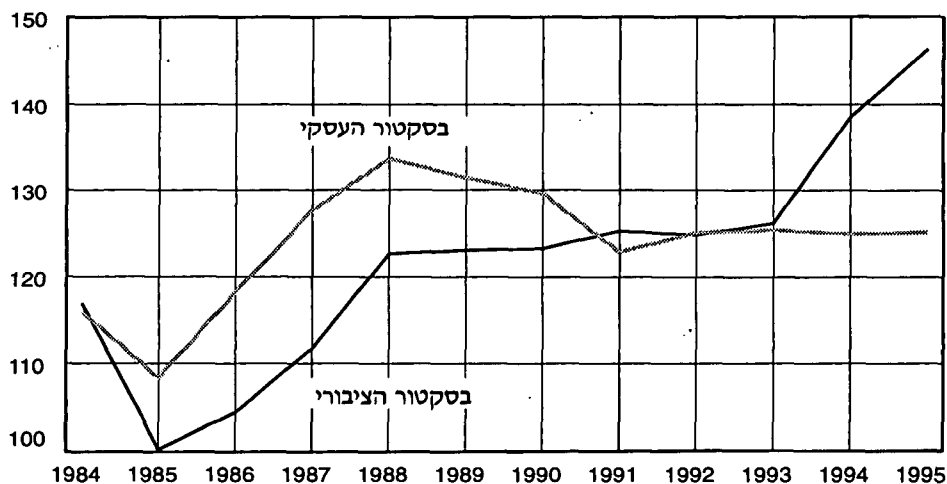
העלייה הניכרת של השכר בשירותים הציבוריים היא בעיקרה תוצאה של הסכמי השכר שנחתמו עם האיגודים המקצועיים בסקטור זה החל מהמחצית השנייה של 1993. יישום ההסכמים, המקנים תוספות שכר מפליגות, בא לידי ביטוי בעיקר החל ברביע השני של 1994, ובמהלך השנתיים האחרונות עלה השכר הריאלי למשרת שכיר בסקטור זה בכ-16 אחוזים. הסכמים אלו צפויים להביא לעלייה נוספת של השכר הריאלי גם בשנת 1996.

הסכמי השכר בסקטור הציבורי, שמטרתם המקורית הייתה תיקון עיוותים במגזרים מסוימים, התגלגלו במהרה לסקטור הציבורי כולו. השוני בין קבוצות עובדים שונות, בהיקף העיוותים ובעוצמת הלחצים שהפעילו, הביא להיווצרות פערים ביניהן בשיעורי עליות השכר. בתוך השירותים הציבוריים בלטה ב-1995 עליית השכר הריאלי למשרת שכיר במנהל הציבורי (8.4 אחוזים) ובחינוך (6.7 אחוזים).

השכר הנומינלי למשרת שכיר בסקטור העסקי עלה השנה בשיעור נמוך מקצב העלייה בשלוש השנים הקודמות – אולם עקב האטת עלייתו של מדד המחירים לצרכן ב-1995, נרשמה יציבות בשכר הריאלי מנקודת ראות העובד – עלייה בשיעור מתון של 0.2 אחוז, וזאת לאחר ירידה מתמשכת החל משנת 1989.

⁵ השכר למשרת שכיר מחושב כסך כל תשלומי שכר חלקי סך כל השכירים שהועסקו (לא מתוקנן בגין היקף המשרה). לכן יש לזכור, שחלק משינויי השכר למשרת שכיר הם שינויים טכניים, הנובעים משינויים בהיקף המשרה של המועסקים, במספר ימי העבודה לשכיר וכיו"ב.

דיאגרמה ד"3
מדידי השכר הריאלי למשרת שכיר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים, 1984 עד 1995
(בסיס 1980=100)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השכר הריאלי למשרת שכיר ללא עובדים מיהודה ושומרון וחבל עזה ירד בסקטור העסקי בשיעור מתון של 0.2 אחוז. לעומת זאת עלה בשיעור ניכר, כ־6 אחוזים, השכר הריאלי של העובדים מהשטחים. זאת כנראה משום שצמצום התלות בעובדי השטחים התבטאו בעיקר בצמצום העסקת העובדים הלא־מיומנים, שלהם קל יותר למצוא תחליף, כלומר בירידת משקלם של העובדים ששכרם היחסי נמוך. בניכוי העלייה של מספר שעות העבודה נרשמה בסקטור העסקי ירידה בת 0.6 אחוזים, הן בקרב כלל המועסקים והן בקרב המועסקים למעט עובדי השטחים.

יציבות השכר הריאלי בסקטור העסקי בשנת 1995 בולטת על רקע ירידת שיעור האבטלה במשק ומחסור בכוח אדם בחלק ממשלחי היד, ולאור עליות השכר החריגות בשירותים הציבוריים, שלוו בהרחבה ניכרת של התעסוקה בשנתיים האחרונות. הניסיון מלמד שהעלאות שכר בשירותים הציבוריים נוטות לחלחל במשך הזמן גם למגזר העסקי – בפרט דרך הצמדות שכר (פורמליות ולא פורמליות) בחלק ממשלחי היד ודרך חוק שכר המינימום.

בשנים האחרונות נחלש הקשר בהתפתחות השכר בין שני המגזרים – העסקי והציבורי. בחינה רבי־שנתית של השכר בסקטור העסקי מלמדת, כי מאז 1989 (שבה החל הגידול הרב של שיעור האבטלה) הסתמנה מגמת ירידה של השכר הריאלי. לעומת ריסון השכר בסקטור העסקי, בתגובה לרמת האבטלה, המשיך השכר הריאלי בשירותים הציבוריים לעלות גם בשנים שבהן שררה אבטלה גבוהה; ובשנתיים האחרונות קצב עלייתו אף הוא, בעקבות הסכמי השכר שנחתמו בו. בין 1989 ל־1995 עלה השכר הריאלי לשעת עבודה בשירותים הציבוריים בכ־18 אחוזים (רובם בשנתיים האחרונות); לעומת זאת ירד בשנים אלו השכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור העסקי – ירידה מצטברת בת כ־13 אחוזים. פירושו של דבר שהפער בין שני הסקטורים בשינוי השכר הריאלי – הגיע בשנים אלו לכ־36 אחוזים. בין הגורמים המרכזיים שהביאו להיחלשות הקשר בהתפתחות השכר בין הסקטור הציבורי לעסקי

לוח ד-8

העלייה או הירידה של השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר (כולל עובדי שטחים)¹, 1981 עד 1995
(אחוז השינוי במדד השכר הריאלי במחירים קבועים)

שיעורי הגידול המצטברים									
-1989	-1986	-1981							
1994	1988	1985	² 1995	1994	1993	1992	1991	1990	
13.1	22.3	0.3	³ 5.6	9.8	1.1	-0.4	1.6	0.1	בסקטור הציבורי
-6.7	23.3	8.4	0.2	-0.4	0.3	1.8	-5.2	-1.4	בסקטור העסקי
-11.3	25.3	1.8	7.8	2.9	1.8	2.2	-12.4	-4.6	מזה: בחקלאות, ייעור ודייג
0	18.8	13.8	³ 2.1	-0.4	0.6	2.0	-3.0	0.0	בתעשייה
2.7	19.9	7.5	³ 5.8	-0.2	-2.6	4.8	0.9	-1.7	בחשמל ומים
-3.5	35.7	-1.9	-0.1	4.4	4.6	9.8	-13.6	-4.5	בבנייה
-7.2	26.9	15.5	³ 1.0	-1.7	0.5	1.3	-2.5	-2.4	במסחר שירותי אוכל והארוחה
-3	24.4	4.0	0.3	-0.6	-0.7	0.2	1.5	0.1	בתחבורה, אחסנה ותקשורת
-12.8	26.3	3.4	^{4,3} -2.9	-2.6	-0.7	1.1	-5.3	-0.9	בשירותים פיננסיים ועסקיים
-4.2	43.2	6.0		3.0	0.6	1.4	-3.2	-3.5	בשירותים אישיים ואחרים
-1.1	23.3	5.9	2.1	2.3	0.6	1.2	-3.0	-1.0	בכל המשק

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים למוסד לביטוח לאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן באותו חודש.

(2) בשנת 1995 שינתה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את הסיווג של ענפי המשק, ולפיכך לא ניתן להשוות בין נתוני 1995 לנתונים של השנים הקודמות. בגלל מגבלת הנתונים החלוקה בין הסקטור העסקי לשירותים הציבוריים היא על פי הסיווג הישן, בעוד שהשינויים בענפי המשק השונים בתוך הסקטור העסקי הם על פי הסיווג החדש.

(3) בגלל מיעוט עובדי השטחים בענפים אלו מהווה השכר ללא עובדי השטחים אומדן לשכר כולל עובדי שטחים.

(4) עקב שינוי הסיווג, קיבצנו את שני הענפים.

לווח ד' - 9

העלייה או הירידה של השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר (לא כולל עובדי שטחים)¹, 1990 עד 1995
(אחוז השינוי במדד השכר הריאלי במחירים קבועים)

1995 ²	1994	1993	1992	1991	1990	
-0.2	-1.3	-1.0	1.9	-3.5	-1.6	בסקטור העסקי
5.6	1.0	0.3	2.5	-5.9	-5.5	בחקלאות, ייעור ודיג
-1.7	1.0	0.5	9.8	-3.3	-4.3	בבנייה
1.9	1.9	-0.3	1.3	-1.8	-1.1	בכל המשק

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים למוסד לביטוח לאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן באותו חודש.

(2) ראה הערה 3 בלווח ד' - 8.

בשנים האחרונות היה השינוי המבני בשוק העבודה, שאיפשר לפירמות לקשור במידה רבה, יותר מאשר בעבר, את תוספות השכר למצב שוק העבודה, לפריון ולרווחיות. המיתון שהשתרר במשק מ-1988 (בין היתר הודות לעליות שכר חריגות בשנים קודמות), שיעור האבטלה הגבוה ששרר בו החל מ-1989 והצטרפות מסה גדולה של עובדים לא מאוגדים לכוח העבודה, תרמו להיחלשות כוח המיקוח של ההסתדרות ולהגמשה מוסדית של ההסדרים והסכמי השכר. החל מ-1988 לא ניתנו תוספות שכר כלל-ארציות או ענפיות. כמו כן שונה הסכם תוספת היוקר כך שתוספת היוקר משולמת בגין 85 אחוזים מההתייקרות ורק עבור התייקרות שמעבר ל-3 אחוזים בכל מחצית שנה. לפיכך ההסכם אינו מפצה על חלק גדול מההתייקרות שהייתה במשק מאז 1989. העדר הסכמי שכר כלל ארציים וענפיים והשינוי של הסכם תוספת היוקר הגדילו את משקלם של ההסכמים ברמת המפעל, והדבר תרם לחיזוק הוויקה בין השכר לפריון. התפתחות זו, יחד עם ירידת הרווחיות החל מ-1993 (הנדרונה בפרק ב'), מנעו עלייה של השכר בסקטור העסקי גם בשנת 1995, למרות עליית השכר החריגה בשירותים הציבוריים והירידה הניכרת של שיעור האבטלה.

להגמשת שוק העבודה ולהגדלת הוויקה בין עליות השכר למצבו הייחודי של כל מפעל תרמו גם הרחבת השימוש בחוזים אישיים והעסקת עובדים באמצעות חברות כוח אדם. (חלקם של המועסקים שהועסקו דרך חברות כוח אדם עלה בהתמדה מ-1.4 אחוזים בסוף 1989 ל-3.5 אחוזים בסוף 1994). אחד האפיקים שדרכו חלחלו בעבר הסכמי השכר בסקטור הציבורי לסקטור העסקי היה החברות הממשלתיות. הקשיים שאליהן נקלעו חלק מהן בשנים האחרונות וביטול ההצמדה של הסכמי השכר בחברות הממשלתיות המפסידות לאלו של הסקטור הציבורי פועל למניעת חלק מחלחול זה. גם תהליך ההפרטה של חלק מהחברות הממשלתיות תורם לניתוק מהסכמי המגזר הציבורי דרך אפיק זה. השפעת עליית השכר בסקטור הציבורי על הסקטור העסקי דרך שכר המינימום טרם באה לידי ביטוי, בגלל דרך העדכון של שכר המינימום. לפי החוק מתעדכן שכר המינימום בחודש אפריל של כל שנה לסירוגין - פעם על פי השינוי השנתי במדד המחירים לצרכן ופעם ל-45 אחוזים מהשכר הממוצע במשק. העדכון האחרון ל-45 אחוזים מהשכר הממוצע במשק היה באפריל 1994, לפני שניכרה השפעת הסכמי

לוח ד' - 10

שיעורי השינוי בשכר הריאלי לעובד ולמעסיק לפי מגזר.¹ בענפי המשק הראשיים, 1986 עד 1995.
(אחוזים)

מצטבר								
-1989	-1986							
1994	1988	⁵ 1995	1994	1993	1992	1991	1990	
								השכר הריאלי למשרות שכיר
								מנוכה במדר המחירים לצרכן
-9	28.8	-0.2	-0.2	0.6	2.1	-6.1	-1.8	בענפים הבלתי סחירים
-1.4	19.4	1.9	0.3	0.3	1.7	-3.5	0.8	בענפים הסחירים
								השכר הריאלי למשרת שכיר
								מנוכה במדר המחירים ליצרן ³
-13.8	8.3	-0.6	-0.3	-1	1.7	-5.8	-2.7	בענפים הבלתי סחירים
13.5	31.1	2.3	4	0.5	4.2	-0.6	4.7	בענפים הסחירים
								השכר הריאלי למשרת שכיר
								מנוכה במדר המחירים ליצרן
18.5	40.7	2.9	4.9	1.4	4.2	1.6	5.7	בתעשייה
25.6	14.8	2.2	3.9	7.6	5.5	-7.7	3.4	בחקלאות
-4.6	51.8	-0.2	3.3	0.1	5.8	-2.8	-7.1	בחשמל ומים
-38.5	52.5	-3.1	-4.7	-2.1	10.2	-21.3	-15.5	בבנייה ³
-1.6	15.7	-0.4	-1	-1.3	1.4	0.9	3.8	במסחר, שירותי אוכל והארחה ⁴
-14.7	32.3	0.2	1.7	-5.3	0.7	-3.7	-1.1	בתחבורה, אחסנה ותקשורת ⁴
-17.7	-12.2	-2.1	-2.6	-2	-1.8	-3.9	-1.9	בשירותים פיננסיים ועסקיים ⁴
19.5	-16.3	4.0	11.3	4.8	3.7	2	0	בשירותים אישיים ואחרים ⁴

(1) בענפים הסחירים כלולים התעשייה, החקלאות, ענפי התחבורה ימית והאווירית וחלק משירותי האוכל והמסחר.

(2) הנתונים כוללים עובדי שטחים.

(3) מדר המחירים בחישוב זה הוא מחיר הנגזר מההשקעות בבנייה (מנתוני החשבונאות הלאומית).

(4) מאחר שאין בידינו מדר למחירי גורמי הייצור של התוצר בענפים אלו, השתמשנו במדרים לצרכן - לפי ענפי המשק. שימוש במדרים אלה עשוי להטות את התוצאות.

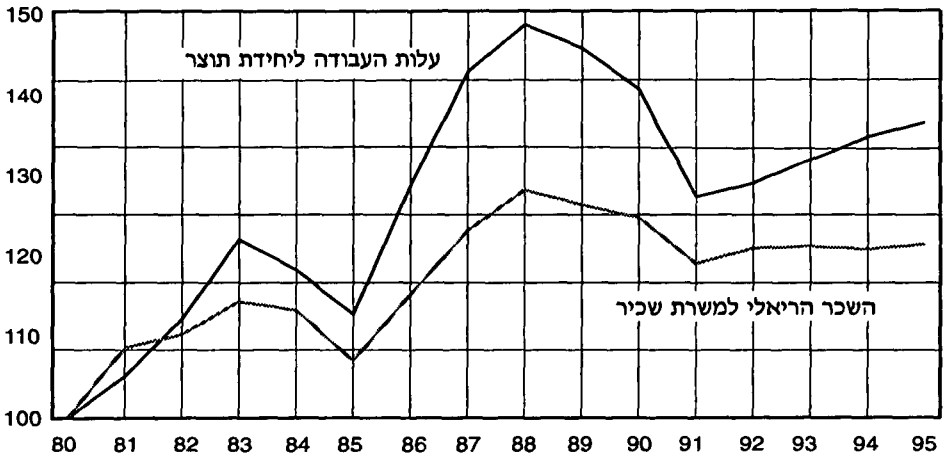
(5) בשנת 1995 שונה הסיווג של ענפי המשק על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ולפי כך אי אפשר להשוות בין נתוני 1995 לנתונים של השנים הקודמות.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ד'4

מדדי השכר הריאלי למשרת שכיר¹ ועלות העבודה ליחידת תוצר² בסקטור העסקי

(בסיס 1980=100)

(1) שכר ריאלי למשרת שכיר בניכוי מדד המחירים לצרכן.

(2) עלות העבודה לעובד בניכוי מדד מחירי התוצר ועליית התוצר לעובד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השכר בסקטור הציבורי על השכר. מפני העלייה הניכרת של השכר בסקטור הציבורי בשנתיים האחרונות, היווה שכר המינימום בסוף השנה רק כ-39 אחוזים מהשכר הממוצע במשק. לפיכך בעדכון הבא, באפריל 1996, הוא אמור לעלות בשיעור ניכר, בסביבות ה-13 אחוזים, והדבר יפגע בעיקר בענפים עתירי עבודה לא מקצועית. עלייה זו תייקר את עלות העבודה הפשוטה, אך עשויות להיות לה השלכות גם על שכרם של עובדים ששכרם גבוה משכר המינימום, בגלל סולמות שכר והצמדות רחבות במסגרת הסכמי השכר⁶. השיעור הגבוה של המועסקים החדשים, המצטרפים ברוב המקרים ברמות שכר התחלתיות, פעל גם השנה למיתון עליות השכר בסקטור העסקי. התפלגות תוספת המועסקים מלמדת, שעיקר התרחבות התעסוקה הייתה בענפים שבהם השכר נמוך מהממוצע. לכן, כמו בארבע השנים הקודמות, פעל גם השנה שינוי ההרכב הענפי של המועסקים להורדת השכר הנמדד.

בתוך הסקטור העסקי רבה השונות בשינויי השכר הריאלי למשרת שכיר בין הענפים השונים (לוח ד'8). ירידת שכר ריאלי בשיעור של כ-5 אחוזים נרשמה בענפי הבנקאות, הביטוח והשירותים הפיננסיים, בהמשך לירידות מעבר לממוצע בשנתיים הקודמות – בין השאר משום שהסכמי השכר בענף זה נחתמו רק לקראת סוף השנה. ענפים נוספים שבהם נרשמו ירידות שכר ריאליות הם ענף הבנייה וענף שירותי האוכל. בתוך הסקטור העסקי בולטות עליות השכר בענפי התקשורת, החשמל והמים. בענפים אלו, שבהם

⁶ השנה גדל הנטל על המעסיקים, הנובע משכר המינימום. בהסכם שנחתם בתחילת השנה בין ההסתדרות הכללית לבין לשכת התיאום של הארגונים הכלליים נקבע, שבחשוב שכר המינימום הפרמיה הנוקפת מהשכר לא תעלה על 20 אחוזים (במקום 30 אחוזים בעבר). כמו כן לא ניתן לחשב פיצויי פיטורין וחזיונות סוציאליות מסכום הנמוך משכר המינימום.

רמת השכר גבוהה, נרשמה לאורך זמן עליית שכר חריגה, הקשורה באופיים המונופוליסטי ובפעילותם של איגודי עובדים חזקים.

השוואת התפתחות השכר למשרת שכיר בתוך הסקטור העסקי בין הענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים לאלו המייצרים בעיקר מוצרים לא סחירים מלמדת על יציבות השכר הריאלי במגזר הלא סחיר (הן מנקודת ראות העובד והן מנקודת ראות המעסיק) ועלייה בת כ-2 אחוזים במגזר הסחיר (לוח ד'-10). עליית השכר למשרת שכיר בענפים הסחירים בהשוואה ללא סחירים ב-1995 מתיישבת עם התפתחותה של פריון העבודה בשני המגזרים, והיא ממשיכה את מגמת השכר של השנים האחרונות. מגמה זו קשורה גם ביתר רגישות של הענפים המייצרים מוצרים לא סחירים, לתנאי שוק העבודה והרווחיות, בהיותם פחות מאורגנים, וביכולתם לגלגל את עליות השכר לעליות מחירים, בגלל העדר תחרות עם חו"ל. הפער בין שני הסקטורים בשיעורי השינוי של השכר למשרת שכיר מנקודת ראות המעסיק גדול מזה המשתקף בשיעורי השינוי של השכר הנומינלי, והוא מבטא גם את הייסוף הריאלי של השנים האחרונות.

מנקודת ראות המעסיק (כלומר בניכוי מדד מחירי התוצר ובעליית התוצר לעובד) גדלה עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ב-1.3 אחוזים, בהמשך לעליות בשיעור שנתי ממוצע של כ-3 אחוזים בשנתיים הקודמות. עלייה זו של משקל העבודה בתוצר מבטאת עלייה קלה של פריון העבודה ועלייה בת יותר מ-2 אחוזים של השכר הריאלי מנקודת ראות המעסיק – וזאת למרות יציבות השכר הריאלי לשעת עבודה מנקודת ראות העובד וירידת עלות העבודה כתוצאה מהפחתת המס המקביל. (ראה פרק ה').

6. העלייה

בשנת 1995 הגיעו לארץ 75.4 אלף עולים. מאז תחילת גל העלייה בשלהי 1989 הגיעו לארץ כ-710 אלף עולים ברוטו (רובם המכריע מחבר העמים), ובסוף 1995 היוו העולים שהגיעו בגל זה כ-12 אחוזים מהאוכלוסייה הישראלית.

מספר העולים השנה אמנם נמוך בכ-6 אחוזים ממספר העולים בשנת 1994, אך נשמר הקצב שבו התייצבה העלייה החל משנת 1992 (בין 75 אלף ל-80 אלף עולים לשנה), וזאת למרות הצטמצמות מאגר העולים הפוטנציאלי בשיעור שנתי של 10 אחוזים (לפי הערכות משרד הקליטה). מספר היהודים היוצאים מחבר העמים ירד מאוד במהלך השנים. אינדיקציה לכך ניתן לראות במספרי היהודים המגיעים לשני יעדי ההגירה המרכזיים (פרט לישראל) – ארה"ב וגרמניה. השנה היגרו למדינות אלו כ-23 אלף, לעומת 38 אלף ב-1994, כ-48 אלף ב-1993 וכ-56 אלף ב-1992.

נראה, שהתרחבות הפעילות הכלכלית בשנים האחרונות והירידה הניכרת של שיעור האבטלה הגדילו את האטרקטיביות של מדינת ישראל כארץ יעד להגירה, ולפיכך, למרות הצטמצמות מאגר העולים הפוטנציאלי בחבר העמים, מספר העולים לארץ כמעט לא השתנה, וזאת כתוצאה מעליית משקל העולים הבוחרים להגר לארץ בסך היוצאים.

בחינת מספרי העולים לפי ארץ המוצא מצביעה על המשך גידול חלקה של העלייה מאוקראינה (ל-35 אחוזים מכלל העלייה מחבר העמים) וירידת חלקה היחסי של העולים מרוסיה (לכ-30 אחוזים מכלל עולי חבר העמים). ממצאים אלו מוסברים במידה רבה בחוסר יציבות ואי ודאות באוקראינה לעומת יציבות כלכלית נמשכת ברוסיה.

שיעור ההשתתפות של העולים בכוח העבודה, שעלה בהדרגה עם התארכות הוותק הממוצע שלהם בארץ, ירד השנה והגיע ל-53.3 אחוזים (לוח ד'-11). ירידה זו מבטאת את ירידת שיעורי ההשתתפות הן

לוח ד' - 11

העולים בשוק העבודה - אינדיקטורים עיקריים, 1991 עד 1995

1995				1994		1993	1992	1991	
VI	III	II	I	ממוצע שנתי ¹	ממוצע שנתי ¹	ממוצע שנתי ¹	ממוצע שנתי ¹	ממוצע שנתי ¹	
(אלפים)									
677	671	651	634	658	578	500	422	317	אוכלוסיית העולים
517	481	483	476	482	414	352	296	216	מהם בגיל העבודה
269	255	251	262	257	229	193	154	98	השייכים לכוח העבודה
(אחוזים)									
52.0	53.0	52.0	55.0	53.3	55.2	54.7	52.0	45.4	שיעור ההשתתפות
61.0	62.0	61.0	65.0	62.3	65.1	64.3	62.1	55.5	סך הכל
44.0	45.0	45.0	47.0	45.7	47.0	44.9	43.6	35.0	גברים
(אלפים)									
243.0	229.0	228.0	237.0	232.3	198.4	155.4	109.8	60.0	סך המועסקים
25.9	26.0	23.0	25.0	24.8	30.2	37.3	44.0	38.0	הבלתי מועסקים
(אחוזים)									
9.6	10.0	9.0	9.6	9.6	13.2	19.4	28.6	38.8	שיעור האבטלה
8.5	7.0	7.0	7.0	7.6	9.2	15.8	20.2	28.5	גברים
11.0	13.0	11.0	12.0	12.0	17.8	23.6	38.6	53.0	נשים
(אחוזים)									
12.1	12.1	11.8	11.6	11.9	10.7	9.5	8.2	6.4	משקל העולים במשק
13.1	12.3	12.4	12.3	12.3	10.9	9.6	8.3	6.3	באוכלוסייה
12.7	12.0	12.1	12.6	12.2	11.3	9.9	8.3	5.5	באוכלוסייה בגיל העבודה
12.3	11.5	11.6	12.2	11.8	10.6	8.9	6.7	3.8	בשייכים לכוח העבודה
19.5	18.8	18.9	18.2	18.7	19.1	19.1	21.2	20.3	במועסקים
בבלתי מועסקים									

(1) ייתכנו הבדלים מן הנתונים המקוריים, בשל עיגולים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בקרב הגברים והן בקרב הנשים לשיעורים דומים לאלו של האוכלוסייה הותיקה. ירידה זו נבעה מעליית משקל העולים בני 55+ בשנים האחרונות ומנשירת עולים ותיקים מכוח העבודה, בגלל קשיים במציאת תעסוקה או במציאתה במשלח ידם המקורי.

שיעור האבטלה הממוצע בקרב העולים עדיין גבוה מזה של כלל האוכלוסייה, אך הגידול הניכר של תעסוקת העולים במהלך השנים הביא לצמצום הפער. שיעור האבטלה ירד בהדרגה מכ-39 אחוזים בשנת 1991 ל-9.6 אחוזים בשנת 1995. הירידה של שיעור האבטלה מבטאת במידה רבה את תהליך התבססות העולים, עם התארכות הוותק הממוצע שלהם בארץ, ובשלוש השנים האחרונות – גם את ירידת שיעור האבטלה במשק, שליוותה את תהליך הצמיחה. בשנת 1995 הושפעה ירידת שיעור האבטלה של העולים גם מירידת שיעור השתתפותם בכוח העבודה.

לוח ד' - 12

התפלגות משלחי היד ואינדיקטורים להשכלה בקרב עולי 1990 עד 1995

עולי 1990-1995	עולי 1995	עולי 1994	עולי 1993	עולי 1992	עולי 1991	עולי 1990	
(אלפים)							משלח היד ¹
308.6	32.4	33.4	33.2	33.8	79.7	96.1	סך הכול ²
(אחוזים)							
33.3	27.1	26.8	27.1	31.7	35.1	38.8	בעלי מקצועות מדעיים
4.4	3.0	2.8	3.4	3.8	4.3	6.2	מזה: רופאים
20.8	17.1	16.2	16	18.9	22.4	24.8	מהנדסים
33.5	33.9	33.6	33.2	32.3	32.9	34.4	בעלי מקצועות חופשיים,
							טכניים ודומיהם
20.7	26.3	26.5	26.5	22.2	19.4	15.5	עובדים (מקצועיים ובלתי
12.5	12.7	13.1	13.2	13.8	12.6	11.3	מקצועיים) בתעשייה
							אחרים
							השכלה (שנות לימוד) ³
36.9	44.2	43.5	43	37.8	34.2	32	12-9
50.0	44.0	43.6	43.1	47.9	51	56.5	13 ויותר

(1) מנתוני הרישום בגבול, המתקבלים על סמך הצהרת העולה.

(2) סך כל העולים שהיו מועסקים בברייה"מ.

(3) שיעור הלומדים מקרב בני 15 ומעלה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בחינת שיעור האבטלה לפי מין מצביעה על שיעור אבטלה גבוה יותר בקרב הנשים, כמו באוכלוסייה הוותיקה. עם זאת הייתה ירידת שיעור האבטלה אצל הנשים השנה גדולה יותר מאשר אצל הגברים. התבוננות ברפואי הקליטה של בעלי משלחי היד השונים מלמדת על ניידות כלפי מעלה במשלחי היד בארץ בקרב העולים. עם זאת נצפים שיעורים נמוכים יחסית של קליטה במקצוע, גם לאחר שהות ארוכה בארץ. על פני זמן ניכרת מבחינה זו הרעה – ירידה של היקף הקליטה במשלח היד המקורי. סיכוייהם של עולים שהגיעו בשלב מאוחר יחסית של גל העלייה הנוכחי להיקלט במקצועם נמוכים מאלה של העולים שהגיעו בראשית הגל, וזאת למרות ירידת שיעור האבטלה במשך החל מ-1993 ומחסור בכוח אדם בחלק ממשלחי היד. ייתכן שההרעה על פני זמן מבטאת סלקטיביות בהגירה: בתחילת הגל הגיעו עולים בעלי כישורים התואמים יותר את צורכי הארץ.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ערכה סקרי תעסוקה בשלוש קבוצות של עולים: עולי תחילת 1990, שאותם בחנה לאחר שהות של 6-15 חודשים בארץ, עולי סוף 1990, שנסקרו לאחר שהות של 12-17 חודשים בארץ ועולי סוף 1993 – ברביע השני של 1995, כלומר לאחר שהות של 15-22 חודשים. מבין עולי 1993 שהועסקו בחבר העמים במקצועות אקדמיים מועסקים במקצועות האלה בארץ רק כ-7 אחוזים, לעומת כ-20 אחוזים מבין עולי סוף 1990 וכשליש מעולי תחילת 1990. ירידה בשיעור השמירה על משלח היד בולטת גם בקרב העולים שהועסקו במקצועות חופשיים וטכניים, וניכרת גם בהשוואת עולים בני אותה ארץ מוצא, אותו המין ואותה קבוצת גיל. הואיל והעולים שהגיעו בסוף 1993 נסקרו, כאמור, לאחר שהות ארוכה יותר בארץ מאלו שהגיעו בסוף 1990 ועוד יותר מאלו שהגיעו בתחילת 1990, הרי שירידת שיעורי הקליטה במקצוע לפי הסקרים היא בבחינת חסר להרעה בקרב העולים הנמצאים בארץ אותו פרק זמן.

שכרם הממוצע של העולים נופל בהרבה מהשכר הממוצע באוכלוסייה גם כשמשווים בין קבוצות בעלות תכונות דמוגרפיות דומות. קצב הגידול של שכר העולים גבוה בהרבה מזה של הוותיקים, ולפיכך על פני זמן הפער מצטמצם.

לוח ד'-נ'-1

התפתחות האבטלה, 1990 עד 1995
(אחוזים, נתונים מנוכי עונתיות)

שיעורי האבטלה					
שיעורי התעסוקה	סך הכל	נשים	גברים		
46.9	9.3	10.7	8.3	I	1990
46.9	9.9	11.6	8.7	II	
46.4	9.3	11.3	8.0	III	
46.2	9.7	11.7	8.4	IV	
45.5	10.0	12.7	8.1	I	1991
46.4	10.6	13.4	8.7	II	
46.4	10.7	13.3	8.9	III	
46.5	11.0	14.1	8.8	IV	
46.1	11.4	14.1	9.4	I	1992
46.0	11.1	14.1	9.0	II	
46.2	10.9	14.0	8.7	III	
46.4	11.2	13.3	9.8	IV	
46.7	11.1	12.6	10.0	I	1993
47.1	10.2	12.5	8.6	II	
47.8	10.1	12.4	8.4	III	
48.6	8.7	10.8	7.1	IV	
49.0	8.2	10.5	6.4	I	1994
49.3	7.8	10.2	6.1	II	
49.5	7.6	9.4	6.3	III	
49.7	7.6	9.9	5.9	IV	
50.2	6.9	9.2	5.3	I	1995
50.5	6.3	7.6	5.3	II	
50.6	6.0	7.6	4.9	III	
50.4	6.0	7.5	4.9	IV	

המקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד'-נ'-2

שעורי השינוי של השכר הממוצע למשרת שכיר (כולל עובדי שטחים)¹, 1988 עד 1995
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

שיעורי השינוי, כל שנה לעומת הקודמתה						
1995 ²	1994	1993	1992	1991	1990	1995
						(ש"ח)
³ 16.9	23.6	12.2	11.6	20.9	17.4	³ 4,407
						בשירותים הציבוריים
10.3	11.9	11.2	14.0	12.8	15.4	4,264
18.5	15.6	12.7	14.6	4.4	11.9	2,398
³ 12.3	11.8	11.6	14.1	15.5	17.2	³ 5,023
³ 16.2	12.1	8.3	17.4	20.0	15.2	³ 9,145
9.8	16.8	16.3	21.6	3.5	12.5	3,676
³ 11.1	10.2	11.6	13.2	16.4	14.4	³ 3,662
³ 10.3	11.7	10.0	12.0	21.1	17.3	³ 5,983
³ 46.9	9.4	10.1	13.0	12.8	16.1	³ 4,002
	19.1	11.5	13.3	15.6	13.1	
12.2	15.2	11.5	13.3	15.4	16.0	4,310

- (1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבירים למוסד לביטוח לאומי.
- (2) בשנת 1995 שינתה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את הסיווג של ענפי המשק, ולפיכך לא ניתן להשוות בין נתוני 1995 לנתונים של השנים הקודמות. בגלל מגבלת הנתונים החלוקה בין הסקטור העסקי לשירותים הציבוריים היא על פי הסיווג הישן, בעוד שהשינויים בענפי המשק השונים בתוך הסקטור העסקי הם על פי הסיווג החדש.
- (3) בגלל מיעוט עובדי השטחים בענפים אלו מהווה השכר ללא עובדי השטחים אומדן לשכר כולל עובדי שטחים.
- (4) עקב שינוי הסיווג, קיבצנו את שני הענפים.